

Олександр БЕЗРУЧКО
<https://orcid.org/0000-0001-8360-9388>
Researcher ID B-8818-2019
Науковці України ID: 0009734

СПЕЦИФІКА ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В. Б. КІСІНА У КИЇВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ІНСТИТУТІ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ім. І. К. КАРПЕНКА-КАРОГО

У цій статті досліджено специфіку театральної педагогічної діяльності відомого українського театального і телевізійного режисера, мистецького педагога, завідувача кафедри режисури телебачення КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого, кандидата мистецтвознавства, професора, заслуженого діяча мистецтв України Віктора Борисовича Кісіна в режисерсько-акторській майстерні патріарха української театральної педагогіки, відомого режисера і театрознавця, колишнього «березільця» М. П. Верхацького у Київському державному інституті театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого.

Ключові слова: Віктор Борисович Кісін, театральна педагогічна діяльність, Київський державний інститут театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого, майстерня.

В этой статье исследована специфика театральной педагогической деятельности известного украинского театрального и телевизионного режиссера, творческого педагога, заведующего кафедрой режиссуры телевидения КГИТИ им. И. К. Карпенко-Карого, кандидата искусствоведения, профессора, заслуженного деятеля искусств Украины Виктора Борисовича Кисина в режиссерско-актерской мастерской патриарха украинской театральной педагогики, известного режиссера и театроведа, бывшего «березолеца» М. П. Верхацкого в Киевском государственном институте театрального искусства им. И. К. Карпенко-Карого.

Ключевые слова: Виктор Борисович Кисин, театральная педагогическая деятельность, Киевский государственный институт театрального искусства И. К. Карпенко-Карого, мастерская.

This article explores the specifics of the theatrical pedagogical activity of the famous Ukrainian theater and television director, the art teacher, the head of the department of the directing on television of KSITA in the name of I. K. Karpenko-Karyi, the PhD of the art studies, professor, Honored Art Worker of Ukraine Viktor Borisovich Kisin in the director-actor's workshop of the patriarch of Ukrainian theater pedagogy, well-known director and theater scientist, former «Berezilivets» M. P. Verkhatskyi at the Kyiv State Institute of Theater Arts in the name of I. K. Karpenko-Karyi.

Keywords: Viktor Borisovich Kisin, theatrical pedagogical activity, Kyiv State Institute of Theater Arts in the name of I. K. Karpenko-Karyi, workshop.

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою вивчення творчої спадщини провідних вітчизняних митців, які багато зробили для розбудови української культури. Одним із них є відомий український театральний і телевізійний режисер, мистецький педагог, завідувач кафедри режисури телебачення КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого, кандидат мистецтвознавства (1980), професор (1995), заслужений діяч мистецтв України (1993) Віктор

Борисович Кісін (14 квітня 1933, м. Хабаровськ, Російська Федерація — 4 вересня 1997, м. Київ, Україна), який був одним з перших українських вчителів екранних мистецтв, які спеціалізувались у галузі телебачення.

Проблема, якій присвячується дослідження, полягає в тому, що українськими мистецтвознавцями недостатньо досліджувалася специфіка театральної педагогічної діяльності видатного українського

режисера театру і телебачення, актора, мистецького педагога В. Б. Кісіна. І це особливо важливо у контексті нещодавнього вісімдесятип'ятирічного ювілею митця.

Виходячи з проблеми, ми визначимо *мету* дослідження: проаналізувати та дослідити специфіку театральної педагогічної діяльності В. Б. Кісіна в режисерсько-акторській майстерні М. П. Верхацького у Київському державному інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Життя, мистецьку і педагогічну діяльність В. Кісіна досліджували багато вітчизняних мистецтвознавців і діячів культури, зокрема, В. Скуратівський [1; 2], В. Горпенко [3], Л. Наумова [4–6], В. Вітер [7], С. Марченко [8], О. Будникова [6], Р. Ширман [9], В. Хмельницький [10], В. Образ [11], Т. Дейнегіна [12], Г. Десятник [13], С. Порожна [14], І. Довженко [15], О. Безручко [16–19] та ін. Та все ж, зважаючи на масштаб митця, можна констатувати, що ще недостатньо проаналізований етап театральної педагогічної діяльності Віктора Борисовича Кісіна у Київському державному інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого.

Науковими завданнями цієї статті є дослідити специфіку театральної педагогічної діяльності видатного українського режисера театру і телебачення, актора, мистецького педагога В. Б. Кісіна; з'ясувати ситуацію з його входженням як третього педагога до об'єднаної акторсько-режисерської майстерні М. П. Верхацького; реконструювати перший досвід театральної педагогічної роботи митця під час допомоги вчителю М. П. Верхацькому у Київському державному інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого; проаналізувати причини педагогічної перемоги Віктора Кісіна у протистоянні з деякими студентами майстерні М. П. Верхацького.

Виклад основного матеріалу. У Київському державному інституті театрального мистецтва (КДІТМ) ім. І. К. Карпенка-Карого з 1966 року під керівництвом учня Л. С. Курбаса, професора М. П. Верхацького В. Б. Кісін працював над дисертацією з театрального мистецтва «Перевтілення. Психологічні аспекти його теорії і питання театральної психотехніки».

Після закінчення аспірантури 30 вересня 1969 року науковий керівник М. П. Верхацький написав відгук на дисертаційну роботу В. Б. Кісіна: «Дисертація дає наукову розробку актуальних питань теорії і практики реалістичного театру і театральної педагогіки» [20, арк. 12].

Наукову роботу в аспірантурі Кісін поєднував із творчою діяльністю. Окрім роботи на «Укрте-

лефільмі», у Навчальному театрі своєї «альма матер» 1969 року випустив зі студентами акторської майстерні дві вистави «Матінка Кураж та її діти» за Б. Брехтом і «Місія містера Перкінса» за О. Корнійчуком. Наступного року на Держтелерадіо УРСР була випущена телевізійна вистава «Спитай себе».

Після закінчення аспірантури КДІТМ з 1 жовтня 1969 року В. Кісін почав працювати старшим викладачем кафедри майстерності актора на II «Б» курсі три роки: «Це був не просто щасливий випадок, це була закономірність: сам Бог велів узятися за викладання в творчому ВНЗ блискуче освіченій людині, яка володіє завидною широтою поглядів» [21].

На початку другого курсу художній керівник акторсько-режисерського курсу КДІТМ М. Верхацький, який вже мав другого педагога — свого колишнього учня М. Мерзлікіна, як згадував студент цього курсу Василь Вітер, увів у педагогічний склад майстерні ще одного свого учня, Віктора Кісіна: «Я добре пам'ятаю початок занять на другому акторському курсі. Вересень 1969 року. Зустріч із нашими “богами” — Михайлом Полієвктовичем Верхацьким і Миколою Івановичем Мерзлікіним. Ми їх уже встигли полюбити і довіряли цілковито. Аж раптом з'являється ще один викладач, про якого Верхацький тоді сказав: “Це чоловік, від якого залежатиме ваша подальша доля”.

Невисокий на зріст, з пильним, трохи колючим поглядом. Він носив великий шкіряний портфель чорного кольору. Я тоді про себе подумав: учитель фізики» [7, 31].

Проте, за словами В. Вітра, майстерня не відразу сприйняла нового педагога: «Трохи заспокоювало, що В. Кісін — теж учень Верхацького. Але курс фактично розділився на два табори — ті, які прийняли Кісіна, і ті, які тримали його на відстані. Я належав до останніх» [7, 31].

М. П. Верхацький, як досвідчений педагог, відчув, що частина курсу не сприймає нового викладача і ситуація з часом лише погіршується, а тому знайшов вихід із цієї ситуації: «Курс розділили на невеличкі групи по два-три студенти. Ми якраз тоді працювали над уривками із драматичних творів. Потрапили ми з Володею Нечипоренком до Віктора Борисовича... “Ну, все, — подумав я, — моя акторська кар'єра скінчилася”. Та завершився цей чотиримісячний період хепі-ендом. Ми пізнали дуже цікаве життя персонажів, яких грали (то був уривок із п'єси О. Штейна «Океан»). Оскільки наші герої були військовими моряками, то ми ходили вивчати життя морських курсантів. Майже щоденні репетиції, хоч і були довгими, не видавалися

такими. І завжди закінчувались на тому місці, коли вдавалося чогось досягнути. Пізніше я дізнався, що це один із методологічних прийомів Віктора Борисовича — закінчувати репетицію тоді, коли виконавці досягають позитивного результату.

Я відкрив нового учителя. Думаю, не тільки я, а майже весь курс» [7, 31].

Найголовніше, що вдалося Вікторові Кісіну у цій майстерні, це, за образним висловом Василя Вітра, по-перше, «стати одним цілим» під час репетиції дипломної п'єси Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти»; по-друге, відійти від усталених методів: «Тоді в Радянському Союзі п'єси Брехта ставили вкрай рідко. “Театр на Таганці” ставив “Життя Галілея” та “Добра людина з Сезуана”, а вистава “Матінка Кураж” йшла у Московському “Театрі сатири” і в Чернівецькому музично-драматичному театрі ім. Ольги Кобилянської. Та все-таки то були вистави, драматургія яких відкривалася ключем “системи Станіславського”».

Віктор Борисович розумів, що методи Станіславського тут не підходять. І він почав вживляти в нас, студентів, любов до абсолютно нової системи репетицій. До певної міри то був виклик традиціям, які панували в нашому театральному інституті. Все опиралося цим новаціям, кожне засідання кафедри проходило довго і напружено, майже щоразу ставилось питання про відповідність нашого викладача тій посаді, яку він обіймає. Тільки авторитет М. Верхацького щоразу рятував ситуацію» [7, 31].

Василь Вітер проаналізував складові педагогічного таланту Віктора Борисовича Кісіна: «У нас мало що виходило із того, чого прагнув наш викладач, але ми йому вірили і віддавали все, що в нас було, — свою любов і свій час. Поступово репетиції, помножені на захоплення, зробили свою справу. Ми вхопили тему, засвоїли новий стиль — глибоке проживання в характері персонажів і швидкий, немов відчужений вихід із нього. І невдовзі ми відчули, що в інституті у нас з'явилося чимало друзів і прихильників.

А найголовніше — те, що характерне для В. Кісіна, — це уміння використати обставини (саме ці студенти, у цьому інституті) і поєднати їх зі специфічним простором драматургії видовища (суспільне очікування теми і її вирішення саме таким естетично-емоційним способом)» [7, 31].

Найвідомішими випускниками цієї майстерні є Василь Вітер, Михайло Горносталь, Володимир Нечипоренко, Олександра Парра, Анатолій Фурманчук та ін.

Студенти цієї майстерні вважали, що Михайло Верхацький і викладачі його школи Віктор Кісін

і Микола Мерзликін «навчили нас полюбити акторську і режисерську *працю як процес*. Наука, що не засушує процес пізнання матеріалу, а надихає» [22, 317]. Крім того, у цей період В. Б. Кісін працював над науково-методичною роботою «Екзаменаційні тести для вступників».

Мистецько-наставницька діяльність Віктора Кісіна ґрунтувалась на педагогічній спадщині його вчителя Михайла Верхацького та вчителя його вчителя Леся Курбаса. «У спілкуванні з учнями я намагаюсь уникати особистих спогадів і посилянь на власну творчу практику, — згадував Віктор Кісін. — Мою причетність до Станіславського і Курбаса вони вловлюють за якимись деталями, мікроінтонаціями, за стилем побутової поведінки, ще за якимись “дрібницями”, які мають ту цінність, що їх не можна награти, використати для навчання. Чому я певен, що мої учні це “вловлюють”? Бо саме такою була манера Михайла Верхацького. Він не нав'язував нам Майстра, не надокучав спогадами, лекцій про “систему Курбаса” прочитав дві чи три за п'ять років, але ми, його учні, відчували, фантазували, здогадувалися. І “дід” дуже радів, коли у своїх фантазіях про Курбаса ми говорили про те, що насправді було. Таке ненаукове успадкування закарбувалось у пам'яті, у душі, і вже потім знаходило документальне підтвердження» [23, 184–185].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що поставлені наукові завдання виконані: досліджено специфіку театральної педагогічної діяльності видатного українського режисера театру і телебачення, актора, мистецького педагога В. Б. Кісіна; з'ясовано ситуацію із входженням як третього педагога до об'єднаної акторсько-режисерської майстерні М. П. Верхацького; реконструйовано його перший досвід театральної педагогічної роботи під час допомоги вчителю М. П. Верхацькому у Київському державному інституті театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого; проаналізовано причини педагогічної перемоги Віктора Кісіна у протистоянні з деякими студентами майстерні М. П. Верхацького.

Однак, зважаючи на масштаб значення Віктора Кісіна для української культури, перспективи наукових розвідок життя, мистецької і педагогічної діяльності митця залишаються великими.

Джерела та література

1. Скуратівський В. Л. Віктор Борисович Кісін. Передне слово. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 4–12.
2. Скуратівський В. Л. Унікальне, незамітиме місце в українській національно-культурній структурі В. Б. Кісіна.

- Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «В. Б. Кісін та Інститут кіно і телебачення Київського національного університету культури і мистецтв», 14 грудня 2017 р., м. Київ / Упорядник О. В. Безручко. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2017. Ч. 2. С. 72–74.
3. Горпенко В. Г. Телевізійна педагогічна школа: минуле і сучасне. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 61–82.
 4. Наумова Л. М. Окремі положення теоретичних пошуків В. Б. Кісіна. Поняття видовища. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 127–141.
 5. Наумова Л. М. Про моїх учителів. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого : збірник наукових праць / Київський нац. ун-т театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого; редкол.: О. І. Безгін (голова) та ін.* Київ, 2011. Вип. 9. С. 254–263.
 6. Будникова О. О., Наумова Л. М. Віктор Борисович – вчитель, колега, друг. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 52–60.
 7. Вітер В. Віктор Кісін: на шляху до видовища. *Кіно-Театр.* 2011. № 2. С. 30–34.
 8. Марченко С.М. Віктор Кісін – піонер відеотехнологій, новатор кіномови (на матеріалі відеосеріалу «Останній доказ королів»). *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 103–126.
 9. Ширман Р. Н. Вчитель вчителів. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 192–198.
 10. Хмельницький В. І. Віктор Кісін в моєму творчому житті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «В. Б. Кісін та Інститут кіно і телебачення Київського національного університету культури і мистецтв», 14 грудня 2017 р., м. Київ / Упорядник О. В. Безручко. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2017. Ч. 2. С. 90–92.
 11. Образ В. Ф. Педагогічна діяльність Віктора Борисовича Кісіна. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 142–188.
 12. Дейнегіна Т. О. Кадр, який тривав усе життя. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 83–98.
 13. Десятник Г. О. Погляд за небокрай. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 99–102.
 14. Порожна С. Г. Віктор Кісін – Вадим Чубасов: творчий тандем. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «В. Б. Кісін та Інститут кіно і телебачення Київського національного університету культури і мистецтв», 14 грудня 2017 р., м. Київ / Упорядник О. В. Безручко. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2017. Ч. 2. С. 36–39.
 15. Довженко І. Б. Відлуння педагогічних настанов Віктора Кісіна: до проблеми «загальнокультурного успадкування». Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «В. Б. Кісін та Інститут кіно і телебачення Київського національного університету культури і мистецтв», 14 грудня 2017 р., м. Київ / Упорядник О. В. Безручко. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2017. Ч. 1. С. 65–69.
 16. Безручко О. В. В. Б. Кісін: шлях в режисуру та педагогіку видовищних мистецтв. *В. Б. Кісін: режисер, науковець, педагог : колективна монографія* [наук. ред. : О. В. Безручко]. Київ : Видав. центр КНУКіМ, 2016. Т. 1. С. 13–51.
 17. Безручко О. В. Кісін Віктор Борисович. Безручко О. В. Вітчизняна кінорежисерська школа: персоналії : монографія. Київ : КиМУ, 2013. Т. 5. С. 136–168.
 18. Безручко О. Специфіка навчання В.Б. Кісіна у Київському державному інституті театрального мистецтва ім. І.К. Карпенка-Карого. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого: збірник наукових праць / Київський нац. ун-т театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого; редкол.: О. І. Безгін (голова) та ін.* Київ, 2018. Вип. 22. С. 152–156.
 19. Bezruchko O. Origins of creative and pedagogical activity of V.B. Kisin. *Культурологічна думка: щорічник наукових праць.* Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2018. № 13. С. 126–131.
 20. Архів Київського національного університету театру, кіно і театру (КНУТКТ) ім. І.К. Карпенка-Карого. Ф. 11. Оп. 2. Особиста справа Кісіна Віктора Борисовича.
 21. Друзья-телевизионщики. Он любил тупиковые ситуации и неразрешимые задачи: «Так это же интересно!..»: [ред. ст.]. *Киевские ведомости.* 1997. 6 сентября.
 22. Вітер В. Педагогічна майстерність М. Верхацького: режисерський аспект. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого: збірник наукових праць; Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого.* Київ, 2010. Вип. 7. С. 312–324.
 23. Кісін В. Кілька необов'язкових штрихів до портретів Леся Курбаса. Михайло Верхацький. 100: дні і праця, листування, спогади сучасників: до 100-річчя з дня народження / [упоряд. М. Лабінський]. Київ : Проза, 2004. С. 182–190.

References

1. Skurativskiy, V. L. (2016). Victor Boris Kisin. Front word. V. B. Kisin: rezhysler, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 4–12. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKIM [in Ukrainian].
2. Skurativskiy, V. L. (2017). Unique, not replaceable place in the Ukrainian national-cultural structure of V. B. Kisin. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «V.B. Kisin ta Instytut kino i telebachennia Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv», 14 hrudnia 2017 r., m. Kyiv. Ed.: O. V. Bezruchko, (Vol. 2), pp. 72–74, Kyiv : Vydav. tsentr KNUKIM [in Ukrainian].
3. Gorpenko, V. G. (2016). Televisual pedagogical school: past and modern. V. B. Kisin: rezhysler, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 61–82. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKIM [in Ukrainian].
4. Naumova, L. M. (2016). Separate positions of theoretical searches of V. B. Kisin. Concept of spectacle. V. B. Kisin: rezhysler, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O.V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 127–141. Kyiv: Vydav. tsentr KNUKIM [in Ukrainian].
5. Naumova, L. M. (2011). About my teachers. Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho, 9. 254–263 [in Ukrainian].
6. Budnykova, O. O., Naumova L. M. (2016). Victor Boris is a teacher, colleague, friend. V. B. Kisin: rezhysler, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of

- O.V. Bezruchko, (Vol. 1), pp. 52–60. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
7. Viter, V. (2011). Victor Kisin: on a way to a spectacle. *Kino-Teatr*, 2, 30–34 [in Ukrainian].
 8. Marchenko, S. M. (2016). Victor Kisin is a pioneer of videotechnologies, innovator of cinemalanguage (on material of videoserial «Last proof of kings»). V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 103–126. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 9. Shyrman, R. N. (2016). Teacher of teachers. V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 192–198. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 10. Khmelnytskyi, V. I. (2017). Victor Kisin is in my creative life. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «V. B. Kisin ta Instytut kino i telebachennia Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv»*, 14 hrudnia 2017 r., m. Kyiv. Ed.: O. V. Bezruchko, (Vol. 2), pp. 90–92. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 11. Obraz, V. F. (2016). Pedagogical activity of Victor Borysovych Kisin. V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 142–188. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 12. Deinehina, T. O. (2016). Frame, which lasted right through life. V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), (pp. 83–98). Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 13. Desiatnyk, H. O. (2016). A look is for a firmament. V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 99–102. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 14. Porozhna, S. H. (2017). Victor Kisin and Vadym Chubasov: creative tandem. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «V. B. Kisin ta Instytut kino i telebachennia Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv»*, 14 hrudnia 2017 r., m. Kyiv. Ed.: O. V. Bezruchko, (Vol. 2), pp. 36–39. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 15. Dovzhenko, I. B. (2017). Echo of the pedagogical settings of Victor Kisin: to the problem of «general cultural inheritance». *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «V.B. Kisin ta Instytut kino i telebachennia Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv»*, 14 hrudnia 2017 r., m. Kyiv. Ed.: O. V. Bezruchko, (Vol. 1), pp. 65–69, Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 16. Bezruchko, O. (2016). V. B. Kisin: a way is in direction and pedagogics of spectacle arts. V. B. Kisin: rezhyser, naukovets, pedahoh: collective monograph [scientific editor-in-chief of O. V. Bezruchko], (Vol. 1), pp. 13–51. Kyiv : Vydav. tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 17. Bezruchko, O. (2013). Kisin Viktor Borysovych. *Vitchyzniana kinorezhyserska shkola: personalii: monohrafiia*, (Vol. 5), pp. 136–168. Kyiv : KyMU [in Ukrainian].
 18. Bezruchko, O. (2018). Specific of studies of V. B. Kisin in the Kyiv. State Institute of Dramatic Art named after I. K. Karpenko-Kariy. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho*, 22, pp. 152–156 [in Ukrainian].
 19. Bezruchko, O. (2018). Origins of creative and pedagogical activity of V. B. Kisin. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho*, 13, pp. 126–131 [in Ukrainian].
 20. The archive of the Kyiv National University of Theater, Cinema and Theater named after I. K. Karpenko-Kariy. F. 11, Op. 2. Personal file of Victor Borysovych Kisin [in Ukrainian and Russian].
 21. Friends-televisional workers (1997). He loved deadly embraces and insoluble tasks: «So the same interestingly!...». *Kievskie vedomosti*, on September, 6 [in Russian].
 22. Viter, V. (2010). Pedagogical trade of M. Verkhackiy: director's aspect. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho*, 7, pp. 312–324 [in Ukrainian].
 23. Kisin, V. (2004). A few optional strokes to the portrait of Les Kurbas. *Mykhailo Verkhatskyi. 100: dni i pratsia, lystuvannia, spohady suchasnykiv: do 100-richchia z dnia narodzhennia* [scientific editor-in-chief of M. Labinskyi], pp. 182–190. Kyiv: Proza [in Ukrainian].